

Over één ding kunnen we het samen roerend eens zijn, namelijk dat we een uitzonderlijk zachte winter beleven. Eind vorig jaar leek het er even op dat de winter door zou zetten. De ijsbanen voren dicht en even daarna bonden de schaatsliefhebbers hun schaatsen onder. Het was echter maar een korte wintervreugde, want al gauw kwamen we onder invloed van zachte luchtstromingen. In januari zeiden we maar steeds: „Februari moet nog komen, de winter is nog niet voorbij”. Nu hebben we de maand februari al weer bijna achter de rug en nog steeds blijft het een zachte winter waarin we nauwelijks sneeuw hebben gezien. De twee voorgaande winters waren ook al zo zacht. Velen zullen zich afvragen of de tijd van strenge winters zo langzamerhand gaat verdwijnen. Maar vergist u zich niet! Wanneer we eens nalezen welke strenge winters het verleden heeft gekend, komen we tot de conclusie dat in de laatste 50 jaar zeker niet minder strenge, maar over het algemeen er wel minder lange winters zijn geweest.

# Winterperikelen

Om u toch enigszins in winterse sferen te brengen willen we u vertellen hoe Koning Winter in het verleden heeft geregeerd. Trouwens, om ons voor te stellen hoe een echte winter kan zijn, behoeven we niet ver in ons geheugen terug te tasten — de winter van 1969—1970 zette eind november reeds in. Op 8 januari 1970 begon het te sneeuwen bij stormachtige wind. De dag daarna was in het gehele noorden het verkeer ontwricht en overal lagen hoge sneeuwduinen. Het was in die winter dikwijls guur en onaangenaam weer. Zo ging de winter van dat jaar ongemerkt in het voorjaar over. Dat het een koud en guur voorjaar was, bewijst wel het feit, dat er op 4 april nog sneeuw viel.

## SPROKKELMAAND . . .

Gewoonlijk zijn de maanden januari en februari de koudste maanden van het jaar. Januari is genoemd naar Janus, de god van vrede en oorlog. Januari is gemiddeld de koudste maand van het jaar. De laatste decade (periode van 10 dagen) van deze maand is de koudste van het jaar. Aanhoudende vorstperiodes beginnen dikwijls niet vóór de laatste helft van deze maand en duren tot in februari, in enkele gevallen tot diep in maart. Komt er geen vorst voor, dan zijn het depressies van de oceaan die heer en meester zijn en perioden met zacht weer, regen, wind en mist brengen. Uitgezonderd tijdens een vorstperiode zijn de heldere dagen in deze maand vrij zeldzaam. De laagste temperatuur in januari is waargenomen in het tijdvak van 1849 tot 1973, werd gemeten in Winterswijk, nl. —27° C. Het aantal vorstdagen bedraagt voor Groningen gemiddeld 15. Onder een vorstdag wordt verstaan een dag waarop de temperatuur gedurende langere of kortere tijd tot beneden het vriespunt daalt op de normale waarnemingshoogte van 2 meter en 20 cm boven de grond in de thermometerhut.

Februari wordt ook wel de sprokkelmaand genoemd.

Deze maand zou zijn naam te danken hebben aan de "Febratio" (schuldverzoening). Bij de Romeinen aan de god Pluto, wiens bijnaam "Februus" was. "Februa" betekent ook reinigingsfeesten. De temperatuur is gemiddeld iets hoger dan in januari, maar er kunnen in deze maand nog felle kou-invalen voorkomen. De vorstperiodes zijn dikwijls te beschouwen als 'n voortzetting van de kou, die in januari is begonnen. Hoewel de dagen flink beginnen te lengen, merkt men het toch weinig van het naderende voorjaar. Tijdens de periodes met zacht weer, die dikwijls in de laatste decade van deze maand voorkomen en waarbij de temperatuur tot 15° C. of hoger stijgt, komt het sneeuwklodje te voorschijn, één van de eerste en weinige voortekenen van de naderende lente. Dat het in deze maand nog zeer koud kan zijn is o.a. gebleken in 1929 en in 1947.



Sneeuwklodjes

Er werden toen in ons land op vele dagen temperaturen van 12 en 18° C. onder het vriespunt waargenomen.

Het aantal vorstdagen in Groningen bedraagt in deze maand gemiddeld 13 dagen.

Ook onze voorouders hebben strenge tot zeer strenge winters beleefd. In de periode van 800—1200 worden de strenge winters van 994 beschreven, die in ok-tobers reeds begon. Daarna worden de winters van 1323, 1433 en 1594 genoemd. Tijdens deze laatste winter was

de vorst zo streng, "dat de burgers van Emden te voet over het ys van de Eems naar het dorp Oterdum gingen, hetgeen in eenige honderden jaren niet geschiedt ware. Ook ging men te voet over het ys van Enkhuzen naar Terschelling".

## OVERTROFFEN . . .

Ook de winter van 1709 was zo streng en duurde erg lang. Van de winter van 1740 lazen we o.a. de volgende beschrijving: „Nu is het 11 januari en het vriest 20 graden. Het is zoo koud, dat de Kerke ontbloot van menschen bleef en sommigen die er toch gegaan waren met een beroerte op het lijf tehuis kwamen. Op den 16den februar was er tusschen Den Helder en Texel geen water meer te zien. Half mey is er nog geen blad aan de bomen en is ook geen gras, hetgeen de boeren in eenen ellendigen toestand brengt. Er zit op drie spaden diepte nog steeds veel vorst in de grond". Na 1740 kregen we nog de beruchte winters van 1823, 1830, 1890 en de wat ouderen onder ons zullen zich wellicht nog de winters van 1929, 1940 en 1947 herinneren.



„Bat is oet”

In het maartnummer van het maandblad "De Wandelaar" van 1940 vinden we over deze winter de volgende karakteristiek: „Felle winter kwam in voorgaande maanden over de karaktergetallen en rangnummers, waardoor deze winter een plaats kreeg onder de strengen. De bijna legendarisch geworden winter van 1890 werd overtroffen en de ons beter in het geheugen liggende van 1828—1929 werd royaal voorbijgestreefd.

Zeldzaam schoon was ons land in de weken dat het bedekt was met een ongekend sneeuwvlak. Onvergetelijk was de aanblik die men sporende dorre ons polderland had. De sloten lagen dichtgevroren en dichtgestoven en alles was geëffend door de ruigevroren en verwaalde sneeuw. Een blanke uitgestrektheid, verblindend wit in de bijna dagelijks schijnende winterzon. Terwijl tegen de avond, als de zon als een rode bol langzaam wegzonk aan de heldere vrieshemel, heel het sneeuwkleed was getint met een rossige gloed. Een landhek of wat dor, zwart gepluimd riet hier en daar bra kde witte wijde van het polderland. Een witbesneeuwde hoeve of molen aan de horizon en wat kale bomen in het witte veld, gaven het landschap een ongekend beeld, dat niet licht in de herinnering zal vervagen".

Wanneer we dit zo lezen, zullen er toch velen zijn die verlangen naar zo'n mooie witte winter. Natuurlijk, een winter geeft veel ongemak en er zijn velen die onze huidige "winter" prefereren boven een strenge winter.

## IJSVERMAAK . . .

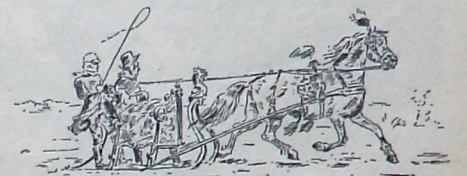
Ook vroeger vermaakte men zich best tijdens de winters. In veel plaatsen ging men naar "de vlakte". Dit was meestal ondergelopen land. Toen "het buitenland" nog op vele plaatsen nog niet "onder de molen" was gebracht, liep het 's winters onder. Het kon daar al heel spoedig "houden" en zo had men bij heel wat dorpen gelegenheid tot ijsvermaak op de vlakte. Als de maren en kanalen vervoerd waren, deed men liever een lange tocht, dan wat heen en weer rijden. De kinderen deden allerlei spelletjes op het ijs. Eén van de geliefde spelletjes was "slingerslee".

Slingerslee behoorde tot nu al lang vergeten ijsvermaak op de vlakte. Op de vlakte werd een stevige paal gezet; daaraan een lang stevig touw dat boven op de kop van de paal vrij kon draaien. Aan het eind van het touw een ijslee met één man er in of met een paartje. Een of twee stevige schaatsers brengen de slee in het rond, aan het steeds strak gespannen touw. Als zij hun grootste snelheid bereikt hebben laten ze de slee gaan. De kunst van de inzittenden was er niet uitgeslingerd te worden.

Andere vormen van ijsvermaak waren de "haardriederijen" en de zgn. "ijsherbergen". Bekende van deze ijsherbergen die in de vorige eeuw een grote naam en faam hadden, waren "Kolkheim" onder Ten Boer, 't Heerenhuis aan het Schildmeer. "De Leste Stuver" aan het Stemer Moar, "De Wroetende Mol" bij Bedum en " 't Holten Waigje" aan de Groeve bij het Schildmeer.

Degene die zich het eerst op het ijs waagde kreeg gewoontegetrouw in de ijsherberg een metworst.

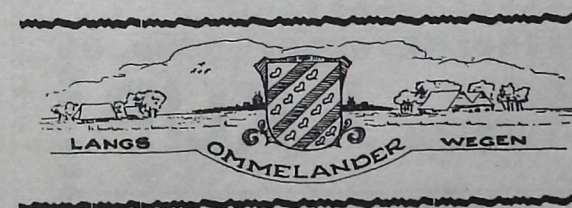
Om van de ijsherberg op het ijs te komen gebruikte men vroeger een zgn. "batterij". Dit was eigenlijk een soort bruggetje, waarover men op de schaats van de wal op het ijs en omgekeerd kon komen. Zo'n batterij of "bat" was dikwijls voorzien van dwarlatjes en één leuning. Wanneer het ijs "kon houden", legde men de



Arreslee

Hiervoor in de plaats kennen we nu onze tochten over de maren en de Noorder Rondritten. Nu schaatsen de liefhebbers op goed verlichte ijsbanen, als . . . er tenminste ijs is. Maar voorlopig ziet het er — anno februari 1973 — nog niet naar uit. Integendeel. In januari zagen we de eerste ganzen in V-formatie reeds op hun terugtocht naar het Noorden. De eerste reigers van de reigerkolonie bij de Menkemaborg zijn al weer op hun nesten teruggekeerd. Dit was ongeveer 14 dagen vroeger dan in het vorig jaar.

In de laatste week van januari bloeiden in de Ommelanden de eerste hazelaars en een week daarna kwamen de eerste sneeuwklodjes in bloei. Ondanks deze (mischien wel té) vroege tekenen van het naderende voorjaar willen we toch besluiten met een "winters" gedicht van de dichter Ed. Joh. Kamphuis:



Foto's: Paul Wernekinck

Tekst: J. Rittersma

## Aflevering 11

### WINTERLANDSCHAP

In de verkillung  
van het winterse land,  
stolt de verstillung  
van een stervende hand.

Pulveren jachtsneeuw  
ritselt het riet,  
in ijzige suizing  
naar 't grauwe verschieit.

Eenzaamheid klemt  
ook in 't boeregebouw  
waar wijz'gende waarden  
werpen hun schauw.

Mensen in dorpen  
schutten tezaam,  
waarborgen zoekend  
om niet te vergaan.

Angst om bestaan  
als schreeuw dezer eeuw,  
verstert in de snerping  
van snijdende sneeuw.

### KOURIBBEN . . .

Bij de welgestelden op het platteland kende men nog een andere vorm van wintervermaak, nml. het rijden met de arreslee. Het moet wel een schitterend gezicht zijn geweest, zo'n arreslee met een prachtige getulgd paard er voor. In praktisch alle stallen van de vroegere borgbewoners stond een arreslee. Zo ook op de Menkemaborg (de slee is tijdens de tentoonstellingsperiode te zien). Ook kan men prachtige arresleden zien in het Nationale Rijtuigmuseum op het landgoed Niemoord bij Leek. Nu we de naam "Leek" hebben genoemd, doet ons dit denken aan een bijzonder gebruik: het schaatsen om het "Lalkster Toekje" (het Leekster takje). Vroeger gingen de jongelui van helden en ver op de schaats naar Leek. Hele groepen pleisterden daar even en gingen daarna weer terug en vergaten niet een "Lalkster Toekje" mee te nemen. Van origine was dit een hulstak afkomstig van een grote hulstboom, die heilig was verklaard. De boom stond in een bos bij Leek. Dat was nog in de tijd dat men nog "op kouribben luij" inplaats van "op lezern scheuvels". De oude Leekster hulstboom was — volgens overlevering — het middelpunt van de heldense feesten ter ere van de "Iesgod".

Wanneer men een takje van de hulstboom kon bemachtigen was men op de terugtocht veilig voor gevaren (een soort mascotte dus) en ook tijdens de gehele winter was men beschermd tegen gevaar, mits men het Toekje maar in huis hield. Later verloor het Lalkster Toekje de originele heldense betekenis en veranderde het takje in een papieren roos met linten. Van helnde en ver kwamen de schaatsers van Stad en Ommeland hun Lalkster Toekje halen om het als een soort trofee mee naar huis te nemen.